

Homoslangista queer-fennistiikkaan

Queer-lingvistisen tutkimuksen historia, nykyisyys ja tulevaisuus

JARMO HARRI JANTUNEN JA SANNI SURKKA

Tässä teemanumerossa ilmestyvät artikkelit ja katsaukset tekevät tunnetuksi toistaiseksi melko marginaalista queer-fennististä tutkimusta. Mediassa, kirjallisuudessa, taiteessa ja jopa politiikassa queeriys on nykyisin voimakkaasti esillä. Samoin tieteessä ja tutkimuksessa queer-näkökulmat haastavat binääriset ja heteronormatiiviset tulkinnot yhä useammin. Kansainvälisessä lingvistiksessä tutkimuksessakin queeriys on jo vakiintunut osaksi kielentutkimuksen paradigmat. Fennistiikassa vakiintuminen on juuri meneillään, kun yksittäisistä, itsenäisesti tehdyistä tutkimuksista on 2010-luvulta eteenpäin kertynyt monipuolinen ja toisiaan täydentävä tutkimusala.

Tähän numeroon kootut kirjoitukset antavat kuvan alan ajankohtaisista tutkimuskohteista ja osoittavat, miten kielentutkimuksen keinoin päästään tarttumaan einoormatiivisiksi koettujen sukupuolten ja seksuaalisuuksien kiperiin kysymyksiin sekä samalla inhimillisesti ja yhteiskunnallisesti merkittäviin teemoihin. Johdantoartikkelimme tavoitteena on puolestaan luoda kuva queer-lingvistiikan kehittymisestä tutkimusalueena, sen suhteesta queer-teoriaan ja viimein tähänastisesta queer-fennistisestä tutkimuksesta. Olemme havainnollistaneet esitystämme nostamalla esiin tutkimuksia, queer-fennistiikasta erityisesti pro gradu -tutkielmia, joista tutkimusalan voi katsoa lähteneen liikkeelle Suomessa. Queer-lingvistinen tutkimus on aikaisemmin ollut voimakkaasti angloamerikkalaista ja englannin kieltä koskevaa, mutta nostamme tarkoituksella esiin myös muita kieliä koskevaa tutkimusta. Kirjoituksemme alkaa queer-teorian ja -tutkimuksen esittelyllä ja etenee pohtimaan *queerin* ja *pervon* suhdetta. Tämän jälkeen luomme katsauksen queer-lingvistiikan kehittymiseen ja edelleen queer-fennistiikassa tähän mennessä tehtyyn tutkimukseen. Lopuksi pohdimme queer-lingvistiikan nousevia tutkimuskohteita tämän teemanumeron kirjoitusten siivittämänä.

1 Homo- ja lesbotutkimuksesta kriittiseen queer-teoriaan

Queer-lingvistiikka on kielentutkimuksen ala, jonka tavoite on paljastaa kielen tutkimuksen keinoin yhtäältä heteronormatiivisia eli heteroseksuaalisuuden oletusarvoiseen asemaan liittyviä asenteita ja stereotypioita sekä toisaalta binäärisiä, mies–nainen-jaotteluun perustuvia sukupuolirakenteita tuottavia käytänteitä (ks. Motschenbacher & Stegu 2013: 522). *Queer* puolestaan viittaa sellaisiin seksuaalisuuden ja sukupuolisuuden identiteetteihin ja toteuttamisen tapoihin, joita on pidetty ei-normatiivisina. Queer-lingvistiikalla on läheinen suhde homo- ja lesbotutkimukseen, queer-teoriaan ja käytännöllisesti tutkimuskohteitaan lähestyvään queer-tutkimukseen, joita käsittelemme seuraavaksi tutkimushistorian näkökulmasta.

Akateemisen homo- ja lesbotutkimuksen katsotaan alkaneen Yhdysvalloissa 1950- ja 1960-luvuilla. Aluksi tutkimus oli toiseuttavaa, poikkeavuuteen keskittyvää tutkimusta, ja se oli ainakin osittain valjastettu tukemaan toimintaa, jonka avulla epäilyttävät, jopa rikolliset mieltymykset ja toiminta saatiin kitkettyä pois.¹ 1960-luvulta lähtien homojen ja lesbojen vapautusliikkeiden aktiivisuus samoin kuin naisliikkeen ja feministisen tutkimuksen esiinmarssi sekä jo näitä aiemmat mustien vapautusliikkeet pohjustivat paradigman muutosta (Karkulehto 2007: 69–70). Uusi tutkimus kietoutui siis voimakkaasti vähemmistöaktivismiin², ja sen fokuksessa olivat etenkin homoseksuaalisten miesten ja naisten oikeudet ja vähemmistöjen historia. Yhtenä merkkipaaluna ja sysäyksenä laajamittaiseen aktivismiin on pidetty Stonewallin³ mellakoita vuonna 1969, vaikka toki liikehdintää ja aktivismia oli muuallakin samoihin aikoihin (ks. mm. Kekki 2003: 32–33; Piontek 2006: 9–10; Karkulehto 2007: 69–71). Lisäksi katuaktivismista inspiroituneessa tutkimuksessa korostui normaaliuden ja kunniallisuuden arvostaminen: homous ja lesbous haluttiin nähdä yhtä normaalina kuin heterous, ja tavoitteena oli yhtäläisen aseman ja oikeuksien saavuttaminen (P. L. Hekanaho 2010: 146–147, 153) eli seksuaalivähemmistöjen yhteiskunnallinen integroituminen. Tutkimus alkoi siten eriytyä ja erottautua aiemmasta, lähinnä patologisoivasta otteesta.

Homo- ja lesbotutkimus ammensi alkuvaiheissa voimakkaasti feministisestä tutkimuksesta; yhteneväiset tavoitteet alisteisessa asemassa olevien henkilöryhmien olosuhteiden parantamisesta olivat luja yhdistävä tekijä kriittisessä aktivismissa ja tutkimuksessa (ks. Liljeström 2019: 25–26). Kiinteä suhde voimistui edelleen 1970-luvulla, kun nimenomaan lesbotutkimus alkoi kiinnittyä yhä enemmän feministisen tutkimuksen ja naistutkimuksen kontekstiin ja alkoi samalla irtautua homo-tutkimuksesta. Samalla aiemmin käytössä ollut tieteenalan nimi *gay studies* korvautui nimellä *lesbian and gay studies* (P. L. Hekanaho 2010: 147).

1. Kiitämme lämpimästi Tuula Juvosta ja Sanna Karkulehtoa queer-teorialukua koskevista erittäin hyödyllisistä kommentteista.

2. Käytämme tässä käsitettä *vähemmistö* sen vakiintuneisuuden vuoksi. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että *vähemmistö*-käsitteen käyttö korostaa eriarvoisuutta ja on voimakkaasti poliittinen käsite riisuessaan valtaa henkilöiltä, joihin sillä viitataan (ks. Piontek 2006: 8–9).

3. Stonewall Inn on edelleenkin toiminnassa oleva homo- ja lesboravintola Manhattanilla New Yorkissa. Mellakointiin osallistui sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöjä.

Ei ole sattumaa, että nykyisen kaltaisen queer-tutkimuksen syntyäika sijoittuu AIDS-epidemian ja sen aiheuttaman yhteiskunnallisen epäietoisuuden, syrjinnän ja kuohunnan aikoihin 1980-luvulle. Epidemia ja aktivistien esiin tuoma konservatismi ja yhteiskunnan kyvyttömyys kriisin hoitamisessa linjasivat voimakkaasti myös tutkimusta ja samalla hajottivat tutkimuskenttää (Kekki 2003: 37; P. L. Hekanaho 2010: 145–146; ks. myös McCann & Monaghan 2020: 91–117). Kriisin myötä mureni myös sitä ennen syntynyt positiivinen vähemmistöidentiteetti. Queer-aktivistien tavoitteeksi tuli pirstaloituneiden vähemmistöryhmien yhdistäminen yhteiskunnallisen aseman parantamiseksi, ja queer-teoria tarjosi tilanteen käsittelyyn aiemmasta tutkimuksesta poikkeavan kriittisen otteen (queer-teorian kriittisyydestä ks. mm. Liljeström 2019).

Queer-teoriaa ja -tutkimusta ei voida aivan yksioikoisesti pitää homo- ja lesbotutkimusta jatkavana tutkimusalana, eikä yhtenäistä homo- ja lesbotutkimuksesta alkavaa queer-tutkimuksen historiaa ole edes mielekästä kirjoittaa (P. L. Hekanaho 2010: 145). Ylipäätään koko queer-käsitteen ja -teorian määrittelyä on pidetty hankalana (Taavetti 2018: 100; McCann & Monaghan 2020: 1). Hallin (2003: 5) mukaan kyseessä olisi pikemminkin erilaisten näkökulmien muodostama queer-teorioiden joukko. Queer-tutkimus on kuitenkin irtautunut *vain* seksuaalisuuden perusteella motivoituista tutkimuskohteista ja kohdistanut huomionsa myös sukupuolen moninaisuuteen (mm. Rossi 2003: 121; Karkulehto 2011: 89–90). Kirsch (2006: 22, 24) korostaa, että queer-teorian näkökulmasta aiemmat sukupuolten ja seksuaalisuuksien kategoriat koettiin liian ahtaiksi ja tarkkarajaisiksi. Samalla queer-teoria on haastanut aieman homo- ja lesbotutkimuksen korostamalla kantaaottamista ja kriittisyyttä (Rossi mp.). Lisäksi normin, normaaliuden (etenkin heterouden normaaliuden ja homouden epänormaaliuden, ks. mm. Browne & Nash 2016: 5) ja normatiivisuuden (kuten hetero- ja homonormatiivisuuden) käsitteiden määrittelemisen ja uudelleenarviointi kuuluvat queer-tutkimuksen tavoitteisiin, samoin kuin sen tarkasteleminen, millaisia yhteiskunnallisia ja poliittisia vaikutuksia kategorisoinneilla ja normittamisella on (P. L. Hekanaho 2010: 145–146; Browne & Nash 2016; McCann & Monaghan 2020: 3–5).

Heteronormatiivisuudella viitataan heteroseksuaalisuuden luonnollistettuun, ainoana hyväksyttyyn ja oletusarvoiseen asemaan parisuhteissa ja yhteiskunnassa (ks. Rossi 2003: 120; 2015: 15; Jantunen & Juvonen 2021: 18–20; Määttä ja Lauranto tässä numerossa). Sen kulttuurisen ja yhteiskunnallisen merkityksen kriittinen tarkastelu ja haastaminen on yksi queer-tutkimuksen tärkeimmistä tavoitteista. Homonormatiivisuus puolestaan viittaa muun muassa vähemmistöjen tavoitteeseen saada yhtäläiset, seksuaalinenemmistöille kuuluvat oikeudet esimerkiksi avioliittoon ja adoptioon ilman, että kyseenalaistetaan sitä, miten tällaiset olemassa olevat mallit voivat kaventaa hyväksyttäviä parisuhde- ja perhemalleja. (P. L. Hekanaho 2010: 153–154; Motschenbacher & Stegu 2013: 524–525.) On myös huomattava, että aiempi homo- ja lesbotutkimus ei tavoitellut kysymyksenasetteluissaan intersektionaalisuutta: tutkimuskohteena olivat pääasiassa valkoisten, keskiluokkaisten homomiesten ja lesbonaisten historia ja ongelmat, mikä heijastaa tuonaikaista akateemista kulttuuria ja esimerkiksi mustien tutkijoiden vähäistä määrää. Uuden tutkimuksen tavoitteena on luokan, etnisyyden ja uskonnon ottaminen huomioon (Karkulehto 2011: 89) sekä voimakkaan angloamerikkalaisen tutkimusperinteen murtaminen uusilla paikallisilla avauk-

silla (ks. P. L. Hekanaho 2010: 147–148; Taavetti 2018: 101).⁴ Myös tutkimuksen kohteet monipuolistuvat jatkuvasti: queer-teoreettisesta näkökulmasta on tarkasteltu esimerkiksi rodullisuutta, maahanmuuttoa, kansalaisuuskysymyksiä, työmarkkinoita ja uskontoihin liittyviä kysymyksiä (ks. esim. Eng, Halberstam & Muñoz 2005: 2).

Ensimmäiset lesbo- ja homotutkimukset näkivät päivänvalon Suomessa jo 1980-luvulla, ja pohja nykyiselle queer-tutkimukselle luotiin 1990-luvun lopussa (Saranoja 2020; Taavetti 2018: 96). Meillä queer-tutkimuksen kentässä erottuvat erityisesti kirjallisuudentutkimus (mm. Kekki 2003; P. L. Hekanaho 2006; Karkulehto 2007), taiteentutkimus (mm. Kalha 2005; Vänskä 2006) ja queer-historiantutkimus (mm. Löfström 1999; Juvonen 2002, 2021; Sorainen 2005). Taavetti (2018: 98–99) myös huomauttaa, että vaikka (valkoisten) homomiesten tutkimus on ollut muualla valtavirtaa, Suomessa tutkimus on keskittynyt usein myös naisiin⁵, sillä sukupuolen-tutkimusta edeltäneessä naistutkimuksessa tehtiin myös lesbotutkimusta. Tutkimus-alana queer-tutkimus on institutionalisoitunut viimeistään vuonna 2004 Suomen Queer-tutkimuksen Seuran perustamisen myötä.

2 Mikä kumma *queer*?

Queerillä on viitattu muun muassa 'outoon, poikkeavaan' tai 'sairaaseen' (ks. mm. Juvonen 2002: 27) ja halventavasti homoseksuaaliseen henkilöön. Voimaannuttavassa ja haltuunottavassa merkityksessä käsitteen ottivat käyttöön 1980-luvulla aluksi aktivistit ja myöhemmin akateemiset tutkijat, mistä syntyi 1990-luvulla koko tutkimusalan nimi. *Queerillä* on viitattu kaikenlaisiin normatiivisesta seksuaalisuudesta poikkeaviin seksuaalisuuden muotoihin, aina homoseksuaalisuudesta sadomasokismiin, kuin myös sukupuolivähemmistöihin, kuten trans- ja intersukupuolisiin (Karkulehto 2007: 28; 2011: 73). Se ei ole kuitenkaan kattokäsite seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille, vaan *queeriy*s kyseenalaistaa tällaiset historian kuluessa rakennetut ryhmät ja haastaa ryhmien selvärajaisuudet ja niihin liitetyt normit. *Queer* voi olla myös itsemäärittelyn keino silloin kun seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiä ei haluta määrittää (Rossi & Sudenkaarne 2021: 67). Käsite ei ole kuitenkaan neutraali, vaan se voidaan tulkita loukkaavaksi ja outoutta tai vääränlaisuutta korostavaksi (ks. Seta 2021).

Suomenkielisessä tutkimuksessa *queeriä* on pyritty suomentamaan monin ilmauksin, kuten ilmauksilla *pervo*, *kyseenalainen*, *vikuuri*, *kumma*, *vino*, *outo*, *kiero* ja *kvääri* (Rossi & Sudenkaarne 2021: 66, 68). Vähemmistön itsensä käyttämiä käsitteitä on muitakin: Osa niistä on johdettu tai yhdistetty *queerin vino*-vastineesta (HY:n opiskelijayhdistys *Opiskelijavinokkaat*, *vinoviettinen*, elokuvafestivaali *Vinokino*). Sateenkaarisymbolin ja -lipun myötä myös sellaiset ilmaukset kuin *sateenkaarevat* ja *sateenkaarinuoret* (ks. Seta 2021) ovat vakiintuneet tutkimuskäyttöönkin. Toistaiseksi näistä vastineista elinvoimaisin lienee ollut *pervo*, jolla on katsottu ole-

4. Myös suomalainen queer-lingvistinen tutkimus kaipaa voimakkaampaa intersektionaalista näkökulmaa ja taustoiltaan varioivampaa tutkijakuntaa.

5. Suomalaisen queer-tutkimuksen historiasta ks. mm. Juvonen & Hekanaho (2008) ja Taavetti (2018).

van *queeriä* vastaava yhtäältä marginalisoiva mutta toisaalta myös voimaannuttava merkitys, ja se on ollut ainakin jossain määrin vapaa seksuaalisuuden ja sukupuolen ilmaisemisen kahleista (ks. Rossi & Sudenkaarne 2021). *Pervoa* on käytetty joko yksin tai rinnakkain *queerin* kanssa ainakin sukupuolen- ja queer-tutkimuksessa sekä kirjallisuudentutkimuksessa, joskin se lienee väistymässä (Rossi & Sudenkaarne 2021: 68). Myös lingvistiikassa *queer* on nykyisin tavallisempi. Salskov, Rossi ja Taavetti (2019: I) huomauttavatkin, ettei *queerillä* ole suomen kielessä sellaista historiallista epänormaaliuden merkitystaakkaa kuten *pervolla* on, jolloin *queer* on tarjoutunut neutraalimpana käsitteenä tutkijoiden käyttöön. Niinpä suomeksi kirjoitettuun kielitieteeseen vakiintunevat tieteenalanimiksi *queer-lingvistiikka* ja *queer-fennistiikka* – vai miltä tuntuisivat *pervokielitiede* ja *pervofennistiikka*?

3 Queer-lingvistiikan kehitys tutkimusalana

Gay and lesbian linguistics, HLBTIQ linguistics, lavender linguistics, queer linguistics; queer-lingvistiikka. Tutkimusalalla on monta nimeä, etenkin englanninkielisessä tutkimuksessa, ja nimet heijastelevat edellä kuvattua homo- ja lesbotutkimuksen ja queer-tutkimuksen välistä näkökulmanmuutosta: homo- ja lesbolingvistiikka on hyväksynyt homo- ja lesbokategoriat sellaisinaan ja keskittynyt diskriminoinnin, tasa-arvon ja heteroseksismin tarkasteluun, kun taas queer-lingvistiikka jakaa queer-teorian pyrkimyksen tarkkarajaisuuden murtamiseen ja tarkastelee heteronormatiivisuutta ja binaarisia sukupuolirakenteita tuottavia kielellisiä käytänteitä. Queer-lingvistiikka on myös kriittistä ja poliittisesti motivoitunutta heterouden ja heteroseksuaalisuuden tutkimusta. (Motschenbacher 2010: 7–11, 17–18; Motschenbacher & Stegu 2013: 522–534.)

Queer-lingvistiikasta on kasvanut merkittävä tutkimusala sosiolingvistisessä kieleen, seksuaalisuuteen ja sukupuoleen keskittyvässä tutkimuksessa (ks. Motschenbacher 2010: 25–29; 2011). Sen tutkimustavoitteet ovat seuranneet sosiolingvistisen tutkimuksen vaiheita eli niin sanottuja ensimmäistä, toista ja kolmatta aaltoa (ks. Eckert 2012: 93–94; Surkka 2016: 15–18) liikkuen variationistisesta, mittaavasta tutkimuksesta kohti identiteettien ja indeksisyyden tarkastelua sekä intersektionaalisuutta ja monimenetelmäisyyttä. Vielä viime vuosituhaten loppuun mennessä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin keskittyvä kielentutkimus ei ollut saanut merkittävää näkyvyyttä (Kulick 2000: 246), mutta sittemmin tutkimuksen määrä on tästä kasvanut, myös Suomessa.

Esittelemme alan kehitystä aluksi kronologisesti. Katsauksemme perustuu muun muassa Kulickin (2000), Cameronin ja Kulickin (2003) ja Motschenbacherin (2010, 2011) kuvauksiin alan kehityslinjoista. Koska tutkimusaiheet ovat monipuolistuneet 1990-luvun jälkeen, esittelemme uudesta tutkimuksesta vain joitakin sellaisia tutkimusaiheita, joita on tutkittu viljalti ja jotka on nostettu edellä mainituissa alan kuvauksissa yhteiskunnallisesti tärkeiksi vähemmistönäkökulmasta.

Homo- ja lesbokielen tutkimuksen ensimmäisenä vaiheena voidaan pitää erilaisen homoslangisanastojen (engl. *lavender lexicon*) keräämistä. Keruuta harjoittivat lingvistien lisäksi sosiologit ja psykologit, ja se liittyi laajempaan ”eksoottisiksi” koetuista

alakulttuureista tehtyyn tutkimukseen. Cameron ja Kulick (2003)⁶ ajoittavat tämän vaiheen 1920–40-lukuihin, joskin slangisanastoja on ilmestynyt pitkin 1900-lukua. Tarkoituksena oli koota homomiesten slangia, eräänlaista salaista koodistoa, jota käytettiin yhteydenpidossa. Lisäksi huomion kohteena oli myös feminiinisten ilmausten (*she, girl, mother*) käyttäminen homoseksuaalisten miesten kesken maskuliinisten ilmausten sijaan eli inversio. (Kulick 2000: 247–248; Cameron & Kulick 2003: 75–77, 78–86.)

Ensimmäinen sanasto oli yksityisesti julkaistu kokoelma käymälöiden seiniltä kerättyjä slangi-ilmauksia ja viestejä (Read 1977 [1935]), ja se sisälsi runsaasti homoseksuaalisuuteen ja homoseksiiin viittaavia ilmauksia. Varsinaisena ensimmäisenä leksikkona⁷ pidetään Legmanin (1941) yli 300 ilmauksen kokoelmaa, joka ilmestyi homoseksuaalisuutta käsittelevän lääketieteellisen julkaisun liitteenä. Tämän jälkeen sanastoja alkoi ilmestyä noin kerran vuosikymmenessä: Vuonna 1951 sellainen ilmestyi homoseksuaalisuutta, politiikkaa ja oikeuksia käsittelevän teoksen osana (Cory 1951) ja vuonna 1963 Coryn ja LeRoyn (1963) julkaisussa. Vuonna 1972 Rodgers julkaisi peräti 12 000 ilmauksen ja laajasti englanninkielisen maailman homoslangia kuvaavan teoksen *The queen's vernacular: A gay lexicon* (Rodgers 1972). Ensimmäisen lesboslangia kuvaavan sanaston koosti naisvankiloista Giallombardo (1966). (Sanastoista tarkemmin Kulick 2000: 247–254.)

Seuraavassa, toisessa vaiheessa tutkimus siirtyi slangista identiteetin ja kielen suhteeseen. 1970-luvun puolessa välissä tapahtui käänne, jolloin tutkimusta alkoivat tehdä seksuaalivähemmistöihin kuuluvat, poliittisesti aktiiviset tutkijat, mikä sai aikaan sen, että tutkimuksessa haluttiin irtautua patologisuuden taakasta ja kieli ja kulttuuri alettiin nähdä uudenlaisen queer-identiteetin rakentamisen välineenä (Cameron & Kulick 2003: 76–77). Tuolloin alkoi syntyä esimerkiksi variationistisen tutkimuksen asetelmin tehtyjä selvityksiä siitä, mitkä ovat homomiesten käyttämiä kielenpiirteitä. 1980-luvulle tultaessa, tutkimuksen kolmannessa vaiheessa, vähemmistöidentiteetin tueksi postuloitiin jopa yhteinen homoyhteisön kieli (*gayspeak*, Chesebro toim. 1981), jolla pyrittiin todistamaan, että olisi olemassa jonkinlainen homogeeninen homojen ja lesbojen sosiaalinen ryhmä; paralleeleiksi varianteiksi tarjoutuivat muun muassa niin sanottu naisten kieli tai mustien kieli, joita tutkittiin vähemmistöjen tai alisteisessa asemassa olevien identiteetin voimistamiseksi (Cameron & Kulick 2003: 76–77). Esimerkiksi Leap (1996: xi–xiii) toteaa, että homoenglannille (*Gay English*) on löydettävissä tiettyjä tunnusomaisia piirteitä, joiden avulla kommunikointi onnistuu muun muassa tilanteissa, joissa omaa homoidentiteettiä ei voi tuoda esiin paljastumisen ja pelon vuoksi ja joissa esimerkiksi tunnustellaan vastapuolen kiinnostusta.

Viimein 1990-luvulla nostettiin esiin, että siihenastinen tutkimus oli pitkälti marginalisoinut monia ryhmiä (mm. transsukupuoliset, biseksuaalit), ja korostettiin voimakkaasti ajatusta vähemmistöjen sisäisestä heterogeenisuudesta. Vaikka voidaankin

6. Cameron ja Kulick (2003: 76) sitovat tutkimuksen neljä vaihetta homojen ja lesbojen yhteiskunnalliseen asemaan ja vähemmistöpolitiikkaan Amerikassa. Vaikka kieleen liittyvä tutkimus heijastelee yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia, kovin tarkkarajaisia vuosikymmenjaotteluita ei voitane kuitenkaan esittää, kuten sanastojenkin koostaminen pitkin viime vuosikymmeniä osoittaa.

7. Tarkkaan ottaen kokoelmat sisälsivät sekä yksittäisiä slangisanoja että näitä laajempia ilmauksia, jopa kokonaisia virkkeitä.

olettaa, että monet kielenkäyttötavat saattavat olla jaettuina joissakin yhteisöissä, nykykäsityksen mukaan mitään yhtenäistä vähemmistö-, homo- tai lesbokieltä ei voida olettaa, vaan kielenkäytössä on runsaasti yksilöllistä ja tilanteista vaihtelua (ks. Kulick 2000: 257; Podesva, Roberts & Campbell-Kibler 2002; Podesva 2007). Neljänneksi vaiheeksi Cameron ja Kulick (2003: 78) esittävätkin tutkimusta, joka keskittyy siihen, miten identiteettejä rakennetaan kielen avulla. Samaan aikaan yhteiskunnalliset teemat, kuten vallankäyttö, syrjintä ja asenteet ja näihin voimakkaasti kytkeytyvä heteronormatiivisuus, ovat nousseet entistä merkittävimmiksi tutkimuskohteiksi. Queerlingvistiikan kehitys noudattaa siis samanlaisia kehityslinjoja kuin muukin queer-teoreettinen ajattelu ja laajemminkin sosiolingvistinen tutkimus.

Queer-teorian kriittinen suhtautuminen heteronormatiivisuuteen näkyy voimakkaasti queer-orientoituneessa lingvistiikassa: Motschenbacherin ja Stegun (2013: 522) mielestä queer-lingvistiikan voisi määritellä heteronormatiivisuutta kriittisesti lähestyväksi kielentutkimuksen alaksi, sillä yhteiskunnassa vallitsevia diskursseja tarkastelemalla voidaan paljastaa, miten heteroseksuaalisuuden luonnollisuutta ja normaaliutta tuotetaan diskurskien avulla (Nelson 1999: 376; Motschenbacher 2011: 149, 151). Lisäksi queer-näkökulma kehottaa tarkastelemaan diskursseissa tuotettujen normatiivisten sukupuoli- ja seksuaalikategorioiden tarkkarajaisuuksia; Motschenbacherin (2011: 152) esimerkin mukaan kaapissa olevaan lesbonaiseen ja avoimesti lesbona elävään naiseen liittyvä normittaminen osoittautuu erilaiseksi, mikä nostaa esiin vähemmistökategorioiden sisäisen variaation (ks. myös Uotinen 2007). Heteronormatiivisuuden tuottamiseen liittyvää tutkimusta onkin tehty runsaasti, mikä näkyy esimerkiksi Google Scholarin hakutuloksissa: *heteronormativity + language* tuottaa yli 50 000 hakutulosta, *heteronormativity + discourse* lähes 70 000. Kaikki tutkimukset eivät ole luonnollisestikaan lingvistiikan alalla tehtyjä tai lingvistikissa lehdissä julkaistuja, sillä esimerkiksi kasvatukseen ja koulutukseen liittyviä tutkimuksia on runsaasti.

Normatiivisuuksien tutkimukseen liittyy läheisesti identiteetin käsite; queer-identiteetit, kuten muutkin identiteetit, rakentuvat suhteessa yhteisöjen ja yhteiskuntien normeihin. Queer-identiteeteistä homomieheys ja lesbonaisuus ovat aikaisemmin ja osin edelleen korostuneet queer-lingvistiikan tutkimuskentällä, mikä johtunee siitä, että ne ovat edelleen myös queer-kulttuurin keskiössä (Jones 2021: 15). Viime vuosina tutkimuskohteina ovat olleet homo- ja lesboidentiteettien lisäksi enenevissä määrin myös transidentiteetit (ks. myös Leinon katsausta tässä numerossa) ja esimerkiksi transinklusiiviset pronominit (ks. esim. Zimman 2019; L. Hekanaho 2020) ja tutkimuksessa aiemmin marginaaliin jääneet seksuaali-identiteetit, kuten aseksuaalisuus (Fine 2019). Identiteettien intersektionaalisuus on noussut tutkimuksessa tärkeään asemaan (Calder 2020: 437; Jones 2021: 18). Huomio on kiinnittynyt myös identiteetin kielentämiseen sellaisissa kulttuurisissa ympäristöissä, joihin länsimaiset seksuaali-identiteetin määrittelyt eivät istu. Esimerkiksi Msibi (2013) on tutkinut samansukupuolisten suhteiden kielentämistä Etelä-Afrikassa, jossa homoseksuaalisissa suhteissa elävät konstruoivat identiteettejään suhteessa kulttuuriin ja uskonnon voimakkaan heteronormatiivisiin malleihin, sosiaalisiin normeihin ja sisäistettyyn homofobiaan.

Monet queer-aiheita sosiolingvistiksi lähestyvät tutkimukset ovat keskittyneet kielenpiirteisiin, jotka yhtäältä liitetään eri seksuaali-identiteetteihin ja joiden avulla

näitä identiteettejä toisaalta indeksoidaan ja luodaan eri tilanteissa. Yksi tällainen laajalti tutkittu kielenpiirre on /s/-äänne, sen variaatio ja eri tavoin normista poikkeava käyttö, jonka yhteyttä sukupuoliin ja seksuaalisuuteen on tutkittu suomen (ks. esim. Vaattovaara & Halonen 2015) lisäksi esimerkiksi englannissa (Levon 2014), tanskassa (Pharao, Maegaard, Møller & Kristiansen 2014) ja Puerto Ricon espanjassa (Mack 2010). Tässä numerossa Sanni Surkka käsittelee artikkelissaan normista poikkeavan /s/-äänteen ja lausumanloppuisen nousevan intonaation indeksisiä kenttiä ja sitä, miten näihin piirteisiin liittyvät sosiaaliset merkitykset kytkeytyvät homomieheyteen.

Sekä heteronormatiivisuus- että identiteettitutkimus yhdistyvät kaapista ulostuloon liittyvässä laajassa tutkimuskohteessa. Kaappi-metafora ja *tulla ulos kaapista* -idiomi liittyvät oman seksuaali- tai sukupuoli-identiteetin piilottamiseen ja paljastamiseen (ks. mm. Sedgwick 1990), ja ulostuloprosessilla on omanlainen rakenteensa (esim. Jantunen 2014). Kaappia tilana ja sieltä ulostuloa on kuvattu muun muassa performatiivisuuden, puheaktien ja narratiivisuuden näkökulmasta. Chirrey (2003) ja Brownin (2011) tutkimukset nostavat esiin sekä kaappitilan luomisen keinoja että ulostulon keinoja. Ulostulon on myös todettu olevan jatkuva ja toistuva performatiivi (Chirrey 2003: 28; Jantunen 2014; prosessista myös Ryan, Legate & Weinstein 2015), ja siihen liittyvät ristiriidat ja pelot syntyvät kulttuurisista ja sosiaalisista odotusarvoista, kuten Parkin (2021) tutkimus singaporelaisten miesten tasapainoilusta ulostulon ja kulttuuristen perhearvojen välillä osoittaa. Ulostuloa on tarkasteltu myös vähemmistöidentiteetin rakentamisena vieraassa kulttuurissa: se, miten kulttuuriset arvot ja odotukset joutuvat törmäyskurssille, näkyy esimerkiksi Wangin (2021) tutkimuksessa intialaisten maahanmuuttajien ulostuloista ja vähemmistö- ja maahanmuuttajaidentiteeteistä kulttuuristen kohtaamisten tilana sekä Seifin (2014) analyysissä ulostuloista meksikolaisten vähemmistömaahanmuuttajien poliittisen vaikuttamisen keinona.

Kansainvälisesti queer-tutkimuksen valtavirta on tullut angloamerikkalaisesta maailmasta; edellä esitelty queer-lingvistiikan kehitys on paljolti englannin kieltä koskevan, Pohjois-Amerikassa ja Isossa-Britanniassa tehdyn tutkimuksen kehitystä. Aikaisempi painotus yhdysvaltalaisiin, valkoiisiin, keskiluokkaisiin, yksikielisiin englannin puhujiin tulee esille myös Meri Lindemanin kirjoittamassa *Lavender Languages & Linguistics* -konferenssikatsauksessa (Lindeman tässä numerossa). On kuitenkin syytä muistaa, että queer-näkökulmasta on tehty myös muita kieliä koskevaa tutkimusta angloamerikkalaisen kielialueen ulkopuolella; näistä teimme joitakin nostoja edellä ja seuraavaksi tarkastelemme alan kehityslinjoja fennistiikassa.

4 Queer-fennistiikan lyhyt historia

Fennistiikassa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen sekä kielen ja diskurssien suhdetta on tarkasteltu aluksi opinnäytetöissä ja etenkin viime aikoina myös muissa tutkimuksissa. Yhteistä kaikelle tutkimukselle on kuitenkin tuoreus: lähes kaikki tutkimukset on julkaistu vuoden 2010 jälkeen, mikä tarkoittaa, että queer-lingvistiikka on rantautunut osaksi fennistiikkaa varsin myöhään. Esittelemme aluksi opinnäytetöinä tehtyä tutkimusta melko laajastikin, koska tutkielmat jäivät helposti havaitsematta;

queer-fennistiikan kehittämisessä niillä on kuitenkin suuri merkitys. Lopuksi tarkastelemme muuta tutkimusta.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen representaatioita on käsitelty monenlaisten aineistojen valossa. Ensimmäinen *Virittäjässä* ilmestynyt queer-fennistinen tutkimusartikkeli lienee Uotisen (2007) pro gradu -tutkielmaan pohjaava artikkeli näkökulman määrääntymisestä naisparien aikakauslehtihaastatteluissa. Uotinen kiinnittää huomiota henkilöhaastatteluiden implisiittiseen heteronormatiivisuuteen ja nostaa tarkastelun kohteeksi erityisesti erilaiset referoinnin muodot ja sen, miten ihmisryhmät rakentuvat haastatteluissa diskursiivisesti. Näin hän pääsee kiinni myös siihen, miten henkilöhaastatteluissa representoidaan kahden naisen parisuhdetta ja perhe-elämää heteronormatiivisessa kontekstissa. Heteronormatiivinen näkökulma näkyy esimerkiksi naistenlehtiartikkelissa, jossa toimittaja viittaa itseensä umpitavallisena keski-ikäisenä rouvaheterona ja olettaa mahdollisesti samalla lukijan samastuvan tähän kategoriaan suhteessa haastateltavien edustamaan ryhmään, lesboihin (Uotinen 2007: 77–80). Lisäksi aineiston johtolauseiden verbivalinnoilla korostetaan hauskuutta ja hyväntuulisuutta erityisesti sellaisissa kohdissa, joissa aihe poikkeaa heteronormatiivisesta ideologiasta. Tämä saattaa Uotisen mukaan johtua siitä, että referoitava asia koetaan heteronormatiivisesta näkökulmasta katsottuna arkaluonteiseksi tai huvittavaksi. (Mas. 83–84.)

Tätäkin laajemmin representaatioita on käsitelty useissa opinnäytetöissä. Kylliäisen (2013) ja Juntusen (2017) fennistiikan alan pro gradu -tutkielmien keskiössä ovat vähemmistöön kuuluvien ihmisten itserepresentaatiot ja oman vähemmistöidentiteetin kuvaaminen. Näiden kahden opinnäytetyön aineistot ovat hyvin erilaisia, mutta molemmissa töissä huomio kiinnittyy muiden kiinnostavien havaintojen ohella verbivalintoihin, joilla identiteettejä kuvataan. Kylliäisen (2013) pro gradu -tutkielma käsittelee identiteettien representaatioita, lukijan puhuttelua ja rohkaisun keinoja *Kaikki muuttuu paremmaksi* -kirjassa julkaistuissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien omaelämäkerrallisissa kertomuksissa. Kylliäinen tarkastelee identiteettiin liittyvien prosessien kuvaamiseen käytettyjä verbivalintoja, joilla luodaan erilaisia representaatioita: esimerkiksi *tietää*-verbi ilmaisee pysyvämpää ja pidempikestoista kokemusta identiteetistä, *tajuta*-verbi taas kuvaa identiteetin tiedostamista tietyssä hetkessä (mts. 69–70).

Tietää-verbi tulee esille samoin Juntusen (2017) sukupuolivähemmistöihin identifioituvien ihmisten itserepresentaatioita käsittelevässä tutkielmassa, jossa tarkastellaan sukupuoli-identiteetin representoimista verbivalintojen, itsen nimeämisen sekä modaalisuuden ja affektiivisuuden kautta. Juntusen aineistona ovat *Sinuiksi*-tuki- ja neuvontapalvelun sivustolle kirjoitetut kysymykset. Ajatteluun ja tunteisiin liittyvien verbivalintojen lisäksi aineistossa esiintyy itsen nimeämisen yhteydessä runsaasti erilaisia sukupuolivähemmistötermejä, kuten *ftm* (*female to male*), *muunsukupuolinen* tai *sateenkaarinuori*. (Mts. 51–58.) Tutkimusaineistossa itserepresentoinnin tavat näyttäytyvät moninaisina, joskin Juntusen mukaan niissä näkyy yhteiskunnan kaksijakoinen sukupuolikäsitys.

Ahvenisen (2021) tutkielma käsittelee puolestaan sukupuolen ja perheen representaatioita kirjaston queer-teemahyllyn sateenkaari aiheisissa lastenkirjoissa. Hän tarkastelee työssään sitä, miten sukupuolta ja perhettä representoidaan lastenkirjoissa nimeä-

misten ja verbiprosessien kautta, sekä sitä, missä määrin representaatiot ovat yleisten stereotyyppien mukaisia tai niiden vastaisia. Aineistossa sukupuoli hahmottuu melko binäärisenä: ainoastaan yhdessä viidestä tarkastelun kohteena olleesta kirjasta sukupuoli esitetään moninaisena niin nimeämisten kuin verbiprosessien tasolla (mts. 2021: 61). Binäärisiä sekä varsin stereotyyppisiä ja heteronormatiivisia ovat sukupuoli- ja parisuhde-representaatiot myös S2-oppikirjoissa, mikä tulee ilmi Söyringin (2020) tutkielmasta.

Fennististen pro gradu -tutkielmien lisäksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen representaatioita on tutkittu journalistiikan alan opinnäytetöissä, ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuva vihapuhe on ollut aiheena myös sukupuolen tutkimuksen alalla. Kettusen (2014), Ylisen (2015) ja Lehtosen (2017) journalistiikan oppiaineen sekä Soinisen (2015) sukupuolentutkimuksen oppiaineen pro gradu -työt keskittyvät sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä mediassa käytettyyn kieleen ja siihen, millaisia diskursseja HLBTIQ-ihmisiin liittyvästä uutisoinnista hahmottuu. Näiden töiden tuloksille yhteistä on ainakin se, että diskurssit ovat hyvin moninaisia ja keskenään ristiriitaisiakin.

Myös seksuaalivähemmistöjen käyttämä kieli ja etenkin siihen liittyvät käsitykset ovat olleet fennististen tutkielmien aiheena. Valon (2007) opinnäytetyö käsittelee homo- ja heteroseksuaalien miesten seuranhaussa käytettyä kieltä ja seksuaalislangia MTV3-kanavan tekstiviestichateissa. Valon mukaan sekä hetero- että homomiesten chateissa esiintyy runsaasti seksuaalislangia, mutta slangisanastoissa on eroja. Lisäksi kielenkäyttö homomiesten Gay-chatissa on tutkimusaineiston valossa seksuaalikeskeisempää ja siten siinä käytetyt slangisanat ovat usein seksuaalissävyytteisiä. Aineistossa tulevat esille esimerkiksi intiimialueisiin viittaavat sanat, seksuaaliseen rooliin viittaavat *bottom*, *top* ja *vers* sekä erilaiset seksuaalista kanssakäymistä kuvaavat sanat. Monet homomiesten seuranhakuchatissa käyttämistä slangisanoista ovat englannista lainattuja sanoja, joilla on oma alakulttuurisidonnainen merkityksensä. (Mts. 79–88.)

Surkka (2016) ja Lindeman (2017) ovat tarkastelleet pro gradu -töissään homomiesten puheeseen liittyviä käsityksiä. Molemmista töissä yhtenä aineistona on ollut kirjoittajien yhdessä kokoama homomiesten haastatteluista koostuva aineisto. Surkka on tutkinut lisäksi imitaatioita, homomiesten puhetta koskevia verkkokeskusteluja ja homohahmoja esittäviä sketsivideoita. Lindemanin tutkielmassa toisena aineistona on poliittisten nuorisojärjestöjen kautta kerätty kyselyaineisto, jolla kartoitettiin vastaajien käsityksiä homomiesten puheesta. Homomiesten puheeseen liitetyt kielenpiirteet näyttäytyvät samansuuntaisina molempien tutkielmien tuloksissa: korkea ääni ja äänenkorkeuden vaihtelu, falsetti, nasaalisuus, normista poikkeava /s/-äänne, asenneadjektiivien käyttö ja aikaisemmin mainittu englannista lainattu homokulttuurisanasto tulevat esille molemmissa töissä. Homomiesten puhetta kuvaavat määrittelyt ovat samoin yhteneväisiä: puhetta kuvataan aineistoissa esimerkiksi *feminiiniseksi*, *dramaattiseksi* ja toisaalta *tavalliseksi*. (Surkka 2016: 35–57; Lindeman 2017: 48–53.)

Surkka käsittelee työssään lisäksi haastatteluaineistossa homomaiseen puhetyyliin liitettyjä sosiaalisia merkityksiä. Työssä tarkastellaan myös sitä, millaiseksi kieli muodoksi haastateltavat homomaisen puhetyylin haastatteluissa hahmottavat. Osa haastateltavista kuvaa homomaista puhetyyliä tilanteisena tyylinä tai rekisterinä, jonka voi halutessaan ottaa käyttöön; osa taas kokee puhetyylin pysyvämmäksi, murteen kal-

taiseksi kielimuodoksi tai synnynnäiseksi ominaisuudeksi. (Surkka 2016: 63–89.) Lindeman tarkastelee työssään samoin homososiolektin intentionaalisuutta haastatteluaineiston valossa ja päätyy Surkan tapaan siihen, että intentionaalisuuden kokemuksessa on paljon variaatiota. Keskeisimmiksi syiksi käyttää homososiolektiä hahmottavat Lindemanin mukaan esimerkiksi sosiaalinen ympäristö ja oman identiteetin rakentaminen tai viestiminen. (Lindeman 2017: 75–77.)

Edellä esiteltujen tutkielmien lisäksi queer-tematiikka on osin esillä myös Hasisen (2020) kumppaninimitysten tilanteista vaihtelua käsittelevässä pro gradu -tutkielmassa sekä Järvenpään (2020) sanomalehtien pääkirjoitusten kirkkoja koskevia representaatioita ruotivassa pro gradu -työssä.

Tutkielmien ohella fennistiikassa on julkaistu queer-lingvistisiä tutkimuksia, jotka ovat keskittyneet pitkälti verkkoviestinnän ja digitaalisten diskurssien tutkimiseen. Tutkimuksia yhdistävät aineisto, menetelmä ja tavoitteet. Aineistona on ollut Suomi24-keskustelufoorumi, menetelmänä korpusavusteinen diskurssintutkimus (*corpus-assisted discourse studies*, CADS; Partington, Duguid & Taylor 2013) ja tutkimustavoitteena sen selvittäminen, miten niin sanotuissa kansalaiskeskusteluissa käydään keskustelua ja esitetään mielipiteitä vähemmistöihin kuuluvista henkilöistä. Tarkasteluissa on nostettu esiin sekä homoihin että heteroihin liittyvä keskustelu (Jantunen 2018a, 2018b), homoihin ja uskontoon, erityisesti islaminuskoon, liittyvä keskustelu (Jantunen & Kytölä 2022) ja myös lesboihin ja heteronormatiivisuuteen liittyviä keskusteluja. Laajaa tutkimusaineistoa on näissä tutkimuksissa lähestytty nostamalla esiin sellaiset keskustelut, jossa on käytetty sanoja *homo*, *hetero* ja *lesbo*. Näistä on muodostettu tutkimusaineistot, joista on etsitty sosiaalisesti jaettuja näkökulmia vähemmistö- ja enemmistöseksuaalisuuksiin avainsana-analyysin (Jantunen 2018a; Jantunen & Juvonen 2021; Jantunen & Kytölä 2022) ja kollokaatioanalyysin (Jantunen 2018b) avulla. Analyysit paljastavat muun muassa sen, että suomalaisessa verkkokeskustelussa heterouteen liittyvät aitous ja absoluuttisuus (*ihka aito / normaali valkoihoinen hetero*) ja pohdinta omasta seksuaalisuudesta (*luulin olevani hetero*) (Jantunen 2018a: 14–15; 2018b: 38). Homoihin liittyvää keskustelua värittävät voimakkaasti esimerkiksi uskontoon liittyvät teemat (Jantunen & Kytölä 2022), politiikka (Jantunen 2018a) ja monet nimittelyt ja muut vihapuheiset ilmaukset, jopa väkivaltaan kannustaminen (Jantunen 2018a, 2018b). Erityisesti lesboihin liittyviksi teemoiksi paljastuivat muun muassa sukupuoli ja ulkonäöstä keskustelu, mikä liittyy yhtäältä naisiin liittyvää keskustelukulttuuriin ylipäättään ja toisaalta lesbojen ulkonäköön liitettyihin stereotyyppioihin (Jantunen & Juvonen 2012: 27–29).

Verkkokeskustelujen tarkastelua jatkavat tässä numerossa Simo Määttä ja Yrjö Lauranto. Toisin kuin edellisissä verkkokeskusteluanalyyseissä, he tarkastelevat kokonaisia viestiketjuja; toinen koskee homoseksuaalisuutta ja toinen toistaiseksi vähän lingvistisesti tarkasteltua muunsukupuolisuutta. Fokuksessa ovat ketjuissa ilmenevät argumentoinnin keinot sekä keskustelujen ja argumentoinnin taustalla olevat oletukset ja tiedot. Analyysi tekee näkyväksi muun muassa sen, että kielteiset asenteet, jopa vihapuhe, saatetaan piilottaa fakta-argumentoinnin taakse.

Queer-näkökulma on noussut esille myös muutamissa sellaisissa fennistisissä tutkimuksissa, joissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen käyttämä kieli ei ole ollut erityisenä tutkimuskohteena. Johanna Vaattovaaran ja Mia Halosen ”helsinkiläistä äs-

sää” koskevista tutkimuksista homomieheys on ollut muiden merkitysten ohella yksi sosiaalinen kategoria, joka on liitetty /s/-äänteen variaatioon, tarkemmin etiseen, suhahtavaan tai muutoin standardista poikkeavaan /s/-äänteeseen (Vaattovaara & Halonen 2015; Halonen & Vaattovaara 2017; Halonen, Nyström, Paunonen & Vaattovaara 2020). Tämä on tullut esille esimerkiksi tutkimusaineistossa, jossa eri-ikäiset ihmiset kommentoivat ääninäytteiden helsinkiläisiä piirteitä. Tutkimuksessa sellaisia miespuhujien tuottamia ääninäytteitä, joissa kuulijat kiinnittivät huomiota /s/-äänteeseen, kommentoitiin usein juuri homomieheyden kontekstissa (Vaattovaara & Halonen 2015: 64–70; Halonen & Vaattovaara 2017: 1182–1184). Näiden tutkimusten tuloksia ja etenkin niistä nousevaa queer-kontekstia on käsitelty viimeisimpänä *Stadin syntinen s* -teoksessa, jossa helsinkiläiseksi katsottuun /s/-äänteeseen liitettyt tyttöjen ja laajemmin vääränlaisen ja liioitellun naiseuden diskurssit kytketään edelleen stereotyyppiseen homomieheyteen (Halonen, Nyström, Paunonen & Vaattovaara 2020; ks. myös Surkka tässä numerossa).

5 Tulevaisuus ja tarpeelliset tutkimuskohteet

Katsaus queer-fennistiikan historiaan osoittaa, että tutkimusala on alkuvaiheessaan keskittynyt suurelta osin juuri valkoisten homomiesten käyttämään tai heistä käytettyyn kieleen. Tässä mielessä queer-fennistiikka on seurannut angloamerikkalaisen queer-lingvistiikan aikaisempia polkuja. Aivan uudesta queer-lingvistiksestä tutkimuksesta esittää koonnin Lindeman tämän julkaisun katsauksessa *Lavender Languages and Linguistics* -konferenssista. Konferenssiraportista käy ilmi, että alaa monipuolistavat tällä hetkellä bi-, pan- ja asexuaalisuutta sekä trans- ja muunsukupuolisuutta käsittelevät tutkimukset. Myös intersektionaaliset, monimutkaiset ja tarkasti rajatut identiteetit samoin kuin etniset tai esimerkiksi ihonvärisä vuoksi rodullistetut ryhmät kaipaavat tutkimusta. Vaikka kansainvälisellä kentällä homomiehet, lesbonaiset ja biseksuaalit ovatkin jo ehtineet olla pitkään lingvistisen käsittelyn kohteena, Suomessa näihinkin identiteetteihin liittyvä kielitieteellinen tutkimus on toistaiseksi vasta alullaan tai vielä kokonaan aloittamatta, muista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä puhumattakaan.

Painotus seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuteen näkyy nykyisessä ja tekeillä olevassa queer-fennistisessä tutkimuksessa; tässäkin teemanumerossa muunsukupuolisuus on esillä Laurannon ja Määtän artikkelissa, ja Leino käsittelee puolestaan transsukupuolisuutta laajasti lainsäädännön ja lainsäätämisprosessien, sukupuolen käsitteen ja sukupuoli-identiteetin näkökulmista. Lindemanin tekeillä oleva väitöskirja käsittelee puolestaan tilanteista variaatiota sellaisten ihmisten puheessa, joiden sukupuolikokemus on vaihteleva, ja sitä, millä puheen keinoilla vaihtelevaa sukupuolta tehdään eri tilanteissa (ks. myös Lindeman 2021). Ajankohtaiseen teemaan pureutuu myös Jantusen ja Järvenpään CADS-analyysi koronapandemian vaikutuksesta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen elämään (ks. Jantunen & Järvenpää 2021). Analyysissa on noussut esiin vähemmistöspesifejä diskursseja, jotka kertovat vähemmistöihin kuuluvien ihmisten kohdanneen esimerkiksi lisääntyneitä vähemmistöstressiä ja haasteita oman transidentiteettinsä rakentamisessa. Analyysia tehdään osana laa-

jempaa tutkimusta ”Seksuaali- ja sukupuolisegregaatio ja stigmatisoituneet paikat”, johon on kerätty asuinpaikkakokemuksia yli 500 suomalaiselta seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöön kuulualta.

On ymmärrettävää, että queer-fennistiikka ei ole nuorena tutkimusalana vielä ehtinyt tarttua kovin moniin kysymyksiin. Käsillä oleva teemanumero kuitenkin osoittaa, että suomalainen tutkimuskenttä seuraa hyvin aikaansa ja tuottaa paitsi kansallisesti tärkeää myös kansainvälisesti ajankohtaista kielitieteellistä tutkimusta.

Lähteet

- AHVENINEN, EMMA 2021: *Sukupuolen ja perheen representaatiot sateenkaariarheissa lastenkirjoissa*. Suomen kielen maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-202105203044>.
- BROWN, MARNI A. 2011: *Coming out narratives. Realities of intersectionality*. Georgia: Georgia State University.
- BROWNE, KATH – NASH, CATHERINE J. 2016: Queer methods and methodologies. An introduction. – Kath Browne & Catherine J. Nash (toim.), *Queer methods and methodologies. Intersecting queer theories and social science research* s. 1–23. London: Routledge.
- CALDER, JEREMY 2020: Language, gender and sexuality in 2019. Interrogating normativities in language, gender, and sexuality research. – *Gender and Language* 14 (4) s. 429–454. <https://doi.org/10.1558/GENL.18634>.
- CAMERON, DEBORAH – KULICK, DON 2003: *Language and sexuality*. Cambridge: Cambridge university Press.
- CHESEBRO, JAMES W. (toim.) 1981: *Gayspeak. Gay male and lesbian communication*. New York: Pilgrim Press.
- CHIRREY, DEBORAH A. 2003: ‘I hereby come out’. What sort of speech act is coming out? – *Journal of Sociolinguistics* 7 (1) s. 24–37. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00209>
- CORY, DONALD W. 1951: *The homosexual in America. A subjective approach*. New York: Greenberg.
- CORY, DONALD W. & LEROY, JOHN P. 1963: *The homosexual and his society. A view from within*. New York: Citadel.
- ECKERT, PENELOPE 2012: Three waves of variation Study. The emergence of meaning in the study of variation. – *Annual Review of Anthropology* 41 s. 87–100. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092611-145828>.
- ENG, DAVID L. – HALBERSTAM, JUDITH – MUÑOZ, JOSÉ E. 2005: What’s queer about queer studies now? – *Social Text* 23 (3–4) s. 1–17.
- FINE, JULIA 2019: Performing graysexuality. A segmental and prosodic analysis of three voices employed in the construction of the graysexual self. – *Journal of Language and Sexuality* 8 (1) s. 1–29. <https://doi.org/10.1075/jls.18003.coo>.
- GIALLOMBARDO, ROSE 1966: *Society of women. A study of a women’s prison*. New York: Wiley.
- HALL, DONALD 2003: *Queer theories*. London: Red globe press.
- HALONEN, MIA – VAATTOVAARA, JOHANNA 2017: Tracing the indexicalization of the notion “Helsinki s”. – *Linguistics* 55 (5) s. 1169–1195. <https://doi.org/10.1515/ling-2017-0024>.
- HALONEN, MIA – NYSTRÖM, SAMU – PAUNONEN, HEIKKI – VAATTOVAARA, JOHANNA 2020: *Stadin syntinen* s. Helsinki: Art House Oy.

- HASSINEN, HANNA 2020: "Minun mieheni, toi yks <3 ja seurusteluasia". *Kumppaninimitysten tilanteista vaihtelua*. Suomen kielen maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202005153214>.
- HEKANAHÖ, LAURA 2020: *Generic and bonbinary pronouns. Usage, acceptability and attitudes*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6832-0>.
- HEKANAHÖ, PIA LIVIA 2006: *Yhden äänen muutokuvia. Queer-luentoja Marguerite Yourcenarin teoksista*. Helsingin yliopisto.
- 2010: Queer-teorian kummia vaihteita. – Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoliin* s. 144–155. Tampere: Vastapaino.
- JANTUNEN, JARMO H. 2014: Kaapin ovet selällä. Vuorovaikutuksen heteronormatiivisuutta rikkomassa. – *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 5 (2). <http://www.kieliverkosto.fi/article/kaapin-ovet-selallaan-vuorovaikutuksen-heteronormatiivisuutta-rikkomassa/> (24.2.2020).
- 2018a. Homot ja heterot Suomi24:ssä: analyysi digitaalisista diskursseista. – *Puhe ja kieli* 38 (1) s. 3–22. <https://doi.org/10.23997/pk.65488>.
- 2018b. Korpusavusteinen diskurssintutkimus (CADS). Analyysiesimerkki homouden ja heterouden digitaalisista diskursseista. – *AFinLA-e* 11 s. 20–44. <https://doi.org/10.30660/afinla.69259>.
- JANTUNEN, JARMO H. – JUVONEN, TUULA 2021: Lesbonormatiivisuuksien ristipaineissa. Määrällistä ja laadullista analyysiä Suomi24-verkkokeskusteluista. – *SQS. Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti* 15 (1–2) s. 17–36. <https://doi.org/10.23980/sqs.112512>.
- JANTUNEN, JARMO H. – JÄRVENPÄÄ, TAINA 2021: Queerit ja korona. Korpustutkimus diskursseista ja kyselyaineistosta. Esitelmä AFinLA-symposiumissa, Jyväskylä, 12.11.2021.
- JANTUNEN, JARMO H. – KYTÖLÄ, SAMU 2022: Online discourses of 'homosexuality' and religion. The discussion relating to Islam in Finland. – *Journal of Language and Sexuality* 11 (1) s. 31–56. <https://doi.org/10.1075/jls.20011.jan>.
- JONES, LUCY 2021: Queer linguistics and identity. The past decade. – *Journal of Language and Sexuality* 10 (1) s. 13–24. <https://doi.org/10.1075/jls.00010.jon>.
- JUNTUNEN, SARA 2017: *Sukupuolivähemmistöidentiteetin itserepresentaatioita Sinuiksi-sivustolla*. Suomen kielen maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201801111150>.
- JUVONEN, TUULA 2002: *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Tampere: Vastapaino.
- 2021: *Sateenkaarihistorian hakusanakirja*. <https://sateenkaarihistoria.fi/hakusanakirja/> (24.2.2020).
- JUVONEN, TUULA – HEKANAHÖ, PIA LIVIA 2008: Leaving the glorious future behind? Queer in the Finnish Academia. – *Trikster. Nordic Queer Journal* 2. <http://trikster.net/2/juvenenhekanaho/1.html> (24.2.2022).
- JÄRVENPÄÄ, TAINA 2020: *Suomen evankelis-luterilaisen kirkon representaatiot ja diskurssit sanomalehtien pääkirjoituksissa*. Suomen kielen maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202005083106>.
- KALHA, HARRI 2005: *Tapaus Magnus Enckell*. Historiallisia tutkimuksia 227. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARKULEHTO, SANNA 2007: *Kaapista kaanoniin ja takaisin. Johanna Sinisalon, Pirkko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-poliittisia luentoja*. Oulun yliopisto.
- 2011. *Seksin mediemarkkinat*. Helsinki: Gaudeamus.
- KEKKI, LASSE 2003: *From gay to queer. Gay male identity in selected fiction by David Leavitt and in Tony Kushner's play Angels in America I–II*. Bern: Peter Lang.
- KETTUNEN, MIRA 2014: *Transupappi toisena. Transsukupuolisuuden yhteiskunnallinen*

- määrittäminen Helsingin Sanomien uutisissa vuosina 2008–2013. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201406171781>.
- KIRSCH, MAX 2006: Queer theory, late capitalism, and internalized homophobia. – *Journal of Homosexuality* 52 (1–2) s. 19–45. https://doi.org/10.1300/J082v52n01_02.
- KULICK, DON 2000: Gay and lesbian language. – *Annual Review of Anthropology* 29 s. 243–285. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.29.1.243>.
- KYLLIÄINEN, MILKA 2013: *Identiteetin representaatiot, puhuttelu ja rohkaisun keinot* Kaikki muuttuu paremmaksi -kertomuksissa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- LEAP, WILLIAM 1996: *Word's out. Gay men's English*. Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press.
- LEGMAN, GERSHON 1941: The language of homosexuality. An American glossary. – George Henry (toim.), *Sex variants. A study of homosexual patterns* s. 1149–1179. New York: Hoeber.
- LEHTONEN, ANTTI 2017: *Homoseksuaalisuuden representaatiot urheilujournalismissa 2014*. Journalistiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201706012628>.
- LEVON, EREZ 2014: Categories, stereotypes, and the linguistic perception of sexuality. – *Language in Society* 43 (5) s. 539–566. <https://doi.org/10.1017/S0047404514000554>.
- LINDEMAN, MERI 2017: *Homoässä, hintonaatio ja heiluvat kädet. Kansanlingvistiä käsityksiä suomenkielisten homomiesten puheesta*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201705051522>.
- 2021: Situational variation in bigender Finnish speakers' idiolects. Esitelmä konferenssissa Lavender Languages and Linguistics 27. California Institute of Integral Studies, 21.–23.5.2021.
- LILJESTRÖM, MARIANNE 2019: Feminism and queer. Temporal complexities. – *SQS. Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran lehti (Pervot paikantumiset – Queer-käsitteitä ja historiaa)* 13 (1–2) s. 23–38. <https://doi.org/10.23980/sqs.89127>.
- LÖFSTRÖM, JAN 1999: *Sukupuoliero agraarikulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmonen”*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 757. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MACK, SARA 2010: A sociophonetic analysis of perception of sexual orientation in Puerto Rican Spanish. – *Laboratory Phonology* 1 (1) s. 41–63. <https://doi.org/10.1515/lab-phon.2010.004>.
- MCCANN, HANNAH – MONAGHAN, WHITNEY 2020: *Queer theory now. From foundations to futures*. London: Red globe press.
- MOTSCHENBACHER, HEIKO 2010: *Language, gender and sexual identity. Poststructuralist perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.
- 2011: Taking queer linguistics further. Sociolinguistics and critical heteronormativity research. – *International Journal of the Sociology of Language* 212 s. 149–179. <https://doi.org/10.1515/ijsl.2011.050>.
- MOTSCHENBACHER, HEIKO – STEGU, MARTIN 2013: Queer linguistic approaches to discourse. – *Discourse & Society* 24 (5) s. 519–535. <https://doi.org/10.1177/0957926513486069>.
- MSIBI, THABO 2013: Denied love. Same-sex desire, agency and social oppression among African men who engage in same-sex relations. – *Agenda* 27 (2) s. 105–116. <https://doi.org/10.1080/10130950.2013.811014>.
- NELSON, CYNTHIA 1999: Sexual identities in ESL. Queer theory and classroom inquiry. – *TESOL Quarterly* 33 (3) s. 371–391. <https://doi.org/10.2307/3587670>.

- PAK, VINCENT 2021: Coming out 'softly'. Metapragmatic reflections of gay men in illiberal pragmatic Singapore. – *Gender and Language* 15 (3) s. 301–323. <https://doi.org/10.1558/genl.20008>.
- PARTINGTON, ALAN – DUGUID, ALISON – TAYLOR, CHARLOTTE 2013: *Patterns and meanings in discourse. Theory and practice in corpus-assisted discourse studies (CADS)*. Studies in Corpus Linguistics 55. Amsterdam: John Benjamins.
- PHARAO, NICOLAI – MAEGAARD, MARIE – MØLLER, JANUS – KRISTIANSEN, TORE 2014: Indexical meanings of [s+] among Copenhagen youth. Social perception of a phonetic variant in different prosodic contexts. – *Language in Society* 43 (1) s. 1–31. <https://doi.org/10.1017/S0047404513000857>.
- PIONTEK, THOMAS 2006: *Queering gay and lesbian studies*. Urbana: University of Illinois Press.
- PODESVA, ROBERT J. 2007: Phonation type as a stylistic variable. The use of falsetto in constructing a persona. – *Journal of Sociolinguistics* 11 (4) s. 478–504. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2007.00334.x>.
- PODESVA, ROBERT J. – ROBERTS, SARAH J. – CAMPBELL-KIBLER, KATHRYN 2002: Sharing resources and indexing meanings in the production of gay styles. – Kathryn Campbell-Kibler, Robert J. Podesva, Sarah J. Roberts & Andrew Wong (toim.), *Language and sexuality. Contesting meaning in theory and practice* s. 175–189. Stanford: CSLI Publications.
- READ, ALLEN W. 1977 [1935]: *Classic American graffiti. Lexical evidence from folk epigraphy in western North America*. Waukesha: Maledicta Press.
- RODGERS, BRUCE 1972: *The queen's vernacular. A gay lexicon*. London: Blond, Briggs.
- ROSSI, LEENA-MAIJA 2003: *Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona*. Helsinki: Gaudeamus.
- 2015: *Muuttuva sukupuoli. Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- ROSSI, LEENA-MAIJA – SUDENKAARNE, TIIA 2021: ”Queer” kotiutui. Mitä tapahtui ”pervolle”? – SQS. *Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti* 15 (1–2) s. 66–69. <https://doi.org/10.23980/sqs.112517>
- RYAN, WILLIAM S. – LEGATE, NICOLE – WEINSTEIN, NETTA 2015: Coming out as lesbian, gay, or bisexual. The lasting impact of initial disclosure experiences. – *Self and Identity* 14 (5) s. 549–569. <https://doi.org/10.1080/15298868.2015.1029516>.
- SALSKOV, SALLA ALDRIN – ROSSI, LEENA-MAIJA – TAAVETTI, RIIKKA 2019: Paikantumisia queer-tutkimuksen käsitteisiin ja historiaan. – SQS. *Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti* 13 (1–2) s. I–IV. <https://doi.org/10.23980/sqs.89152>.
- SARANOJA, KATINKA 2020: Sateenkaarihistoriantutkimus. <https://geekgirls.fi/wp/blog/2020/11/19/paakirjoitus-sateenkaarihistoriantutkimus/> (24.2.2020).
- SEDGWIK, EVE K. 1990: *Epistemology of the closet*. Berkeley: University of California Press.
- SEIF, HINDA 2014: “Coming out of the shadows” and “undocuqueer”. Undocumented immigrants transforming sexuality discourse and activism. – *Journal of Language and Sexuality* 3 (1) s. 87–120. <https://doi.org/10.1075/jls.3.1.05sei>.
- Seta 2021: *Sateenkaarisanasto*. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/> (24.2.2020).
- SOININEN, PIRRE 2015: *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistettu vihapuhe internetissä*. Sukupuolentutkimuksen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- SORAINEN, ANTU 2005: *Rikollisia sattumalta? Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa*. Helsingin yliopisto.
- SURKKA, SANNI 2016: *Tyylikästä lässytystä. Homoseksuaali mies kielellisenä stereotyyppinä ja identiteettinä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

- SÖYRINKI, SINI 2020: *Sukupuolen ja parisuhteen representaatiot suomi toisena kielenä -oppikirjoissa*. Suomen kielen maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-202005193331>.
- TAAVETTI, RIIKKA 2018: Queer-historian avoimet menneisyydet. – Elina Hakoniemi, Ilkka Kärskylä, Kristiina Silvan & Riikka Taavetti (toim.), *Menneet tulevaisuudet. Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 2018* s. 95–125.
- UOTINEN, SUVI 2007: ”Tässä kohdassa heterorouva nyökkää.” Näkökulma naisparien henkilöhaastatteluissa. – *Virittäjä* 111 (1) s. 68–88.
- VAAATTOVAARA, JOHANNA – HALONEN, MIA 2015: Missä on ässä? ”Stadilaisen s:n” helsinkiläisyydestä. – Marja-Leena Sorjonen, Anu Rouhikoski & Heini Lehtonen (toim.), *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* s. 40–83. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VALO, PAULI 2007: *Miehet seuraa hakemassa. Homo- ja heteroseksuaalimiesten seksuaalislangi MTV3:n tekstiviestichateissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Vaasan yliopisto.
- WANG PING-HSUAN 2021: “When I came to the US”. Constructing migration in gay Indian immigrants’ coming-out narratives. – *Narrative Inquiry* 31 (2) s. 338–357. <https://doi.org/10.1075/ni.19088.wan>.
- VÄNSKÄ, ANNAMARI 2006: *Vikuroivia vilkaisuja. Ruumis, sukupuoli, seksuaalisuus ja visuaalisen kulttuurin tutkimus*. Helsinki: Taidehistorian seura.
- YLINEN, NINA 2015: *Poikatyöt, itkevät transut ja onnelliset virkanaiset. Sukupuoli-vähemmistöjen representaatiot suomalaisissa sanomalehdissä*. Journalistiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201504211637>.
- ZIMMAN, LAL 2019: Trans self-identification and the language of neoliberal selfhood. Agency, power, and the limits of monologic discourse. – *International Journal of the Sociology of Language* 256 s. 147–175. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2018-2016>.

Kirjoittajien yhteystiedot:

etunimi.h.sukunimi@juu.fi
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Jarmo Harri Jantunen on suomen kielen professori Jyväskylän yliopistossa. Sanni Surkka on suomen kielen väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa.